

GWALTOWNIE (156) *av*

a *pochylone* (w tym 1 r. błędne znakowanie), o *jasne* (w tym 1 r. błędne znakowanie (Oczko)); -e (29), -é (1); -e : -é *SarnStat* (24 : 1).

comp gwałtowniej (5); -ěj (2), -(e)j (3).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w.

1. Przy użyciu przemocy, siły, gwałtu, bezprawia; *violenter Mącz, Calag, Cn; per oppressionem, per vim, vi Cn* (110) : jako ya czyebye nyerosthrączył gwałtowny anyn [!] czya vmnyeyszyl wroboczye vasnoczy dw kopv thako my pomoszy bog. *ZapWar* 1505 nr 1965, 1550 nr 2683; Boże moy wyrwi mye z rąk człoweká złego/ Ktory vřtávicznye s fercá vporneho/ Gwałtowny lie targa ná mye nyewinnego. *LubPs* Q2v, Kv, K3v, S4; *Leop* 2.Par 14/13; Trapże ty ktorzy nas vćikáią/ á gwałtowny y hárdzie krzywdzą. *BibRadz* 2.Mach 1/28, Ex 14/25, Dan 7/4; Ten Florus był Gállik álbo Fráncuz/ wielki nieprzyjaciel Zydom/ gdy lie z nimi źle á gwałtowny obchodził *BielKron* 146; gdyż ludzie ná świećie ľá thák řzaleni/ iż mowią/ iż my cudze páńřtwá dzierzemy gwałtowny z krzywdą ludzką á nie řwoie włalne *BielKron* 254v; Tego czáfu Opáwřkie kľęřtwo pořiadł gwałtowny Otokárus álbo Przemysław Czełki Krol *BielKron* 364; oboz záthoczywřzy pod miářtem/ gwałtowny gořpody Břřkupá Włocłáwřkiego Władźiláwá ráno wylupił *BielKron* 388, 106v, 198, 203 [2 r.], 226, 231v (16); *Mącz* 280b, 498b; *BielSat* L3; *BielSpr* 64v; *BudBib Eccli* 39/33, 2. *Mach* 1/28; *PapřPan* Gg2v; *Calag* 354b; dobrá Kořćielne gwałtowny w Interrognum rozerwáne co komu naleźáło przywroćil *StryjKron* 477, 230, 467, 702; *NiemObr* 167; *BielSjem* 25; iż řzláchetny N. przeciwo tobie przed námi řkárgę przeloźyl/ żeř ty onęgo z řpokoynégo dzierzenia dóbr/ ktoré zá tym álbo zá owym práwem dzierzál wypędzil y gwałtowny wyrzucil. *SarnStat* 532; IEřli kto robi álbo zářięwa role czyie gwałtowny/ niech nářienia nie ma ná tych pořianych rolách z winą piętnádzieřtą *SarnStat* 677; iż ty gwałtowny wyrąbałę drzewo w gáiu/ álbo w leřie iego ná dziedźinie N. *SarnStat* 1243; IZeř ty vczynil zwády początek: y zádałę mu gwałtowny trzy rány krwáwe/ á dwie řiné *SarnStat* 1243, 245, 255, 432, 471, 829 (12); *KmitaSpit* B2v; *VotSzl* Ev.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtowny bronić się, dobywáć (2), dzierzęć, karać, krzywdzić (2), obchodzić się (9), padać (upać) (2), pojsć, popędzác, poruszyć się, pořieść (ořieść) (5), postępowáć, przypaść, puścić (puszczać się) (2), rozborzyć, rozkazywáć, roztrącić, rzucić się (3), skazić, spodwracać, spychać, szukać, targać się, udać się, uderzyć (2), uzurpowáć, wpać, wsadzić, wybić się, wygnáć, wylupić, wypędzić, wyrąbać (2), wyrzucić, zadać, zasiewáć, zhołdowáć; gwałtowny rozerwany, wybity, wygnan, złupion.

Zwroty: »gwałtowny dziać się« (1): A wprzod káźdy przeloźony tego lie ma wyřtrzegáć/ żeby lie nic gwałtowny y z zdráďą Rzeczyřpolitey nie działo/ co lie bowiem kolwiek dzieie mocą/ gwałtem/ tho trwáło y beřpieczno być nie moźe *Phil* P2.

»gwałtowny najechać (a. pojechać, a. wjechać, a. jeździć, a. najeźdźać), wejść (a. najść, a. nachodzić), najechany« = (*violenter*) *invadere Mącz* [szyk zmienny] (8 : 4 : 1): *ZapWar* 1532 nr 2415; *LibLeg* 11/139; A dlá tego dowamy [!] tobie znáć/ áby řadnym obyczáiem przeciw nam gwałtowny nie iezdził *HistAl* H3; *UstPraw* B2; [Damazus wtóry] wiechał gwałtowny ná ten řtolec bez elekcyey/ theź iedno dwádzieřciá y trzy dni ná nim był *BielKron* 176v, 326; *Mącz* 473a, 498b; *StryjKron* 587;

ActReg 17; Kto gwałtownie w cudzy dóm náiedzie [*invadit domum alterius manu violenta JanStat* 588], y rání kogo, álbo będzie ráníón. *SarnStat* 505, 783, 1169.

»gwałtownie poczynać (a. począć)« [*szyk zmienny*] (5): Ale Sláchtá połamawłzy wrotá y forty w murze/ weźli gwałtem do miáftá ráno bez wiedzenia mieřczán/ tám Syem odpráwiwłzy/ wyźli łpokoynie nic gwałtownie nie poczynájąc. *BielKron* 416v, 199v, 231, 311 [2 r.].

»gwałtownie uciskać« (1): Nie będzieř potwarzy kładł ná bliźnego twego/ áni go gwałtownie wćikák będzieř [*nec vi opprimes*] *Leop Lev* 19/13.

»gwałtownie ułápić« = *porwać pannę* (1): Pánnę kto gwałtownie włápi, niech będzie bezecny: á która ieřt włápióna ná to zezwalájąca, niech połag tráci. *SarnStat* 642.

»gwałtownie z ręku wydrzeć« (1): Wieleby ich záprawdę muřiało (czego Pánie Boże vchoway)/ polec/ niźli by im tho kto miał gwałtownie zřęku wydrzeć *BielKron* [332²]v.

»wziąć, brać (a. pobierać) gwałtownie; (jest) wzięty, brany gwałtownie« = *violenter recipere, violenter receptus JanStat* [*szyk zmienny*] (5 : 2 ; 3 : 1): Plus Papieź rodem z Włoch/ będąc człówiekiem vczónym/ vřtáwił kłátwy o kořcielne rzeczy gwałtownie bráne/ to ieřt/ o dzyeřięćiny/ o przelládowánie kapłáńskie/ y o ine. *BielKron* 150, 450, 456; GDy komu czřterzy woły będą wzięte gwałtownie/ á o tákowy gwałt vczyni ořwiádczenie *SarnStat* 674, 625 [2 r.], 661, 676, 1244, 1246, 1266.

Szeregi: »mocnie a gwałtownie« (1): Abowiem ieřli by fye złoczyńcá mocnie á gwałtownie bronil/ czyniáć łługam gwałt *GroicPorz* mm2.

»gwałtownie a poniewolnie« (1): Nákoniec ábyřcie gwałthownie á poniewolnie popędzáli á doćikáli wřzytkich narodow/ áby řzli do domu moiego *RejPos* 160.

»gwałtownie, bez prawa« [*szyk 1 : 2*] (2): *WujJudConf* 5v; Ktorzy gwałtownie bez zadnego práwá, Ná páńřtvo chćieli wládzic Włádyřłáwá. *KlonKr* D.

»gwałtownie a srodze« (2): Ale Iudařzowo rycerřthwo [...] wnet gwałtownie á řrodze dobywáło murow [*irruit ferociter muris Vulg*] *BibRadz* 2.*Mach* 12/15; *BudBib* 2. *Mach* 12/15.

»gwałtownie albo złodziejskie« (1) : Dawnoř czyniěnía o bydło, rok. Ale gwałtownie álbo złodzieyřkie gdy wezmá, tedy do dwu lat Pręřcriptia. *SarnStat* 676.

W przen (2) : *LubPs* cc4v; z Bogá iedynego Oycá wřzech rzeczy prawđziwego y łámeęo řtworzyćielá/ to gwałtownie zdźierájąc/ á inřze w to perfony obłoczác. *CzechEp* 236.

a. *O gwałcie kobiety* (4) : Táć się řrodze vpił/ iź będąć iáko wřćiekłym/ cudzołóřtvo w oneyże gořpodźie gwałtownie popełnil. *WerGoř* 256; *SarnStat* 641.

Zwroty: »gwałtownie uczynić wołá swoje« (1): á przyřzedřzy kniey námwáil iá áby ie^{řo} woli przyřwoliłá/ á gdyź oná niechćiáłá/ tedy on gwałtownie vczynil z niá wołá řwoię *HistRzym* 105.

»gwałtownie zgwałćić« (2): Drugi/ kiedy pan wři ná któрымkolwiek mieyřcu wři poddáná řwá gwałtownie zgwałći [*suam villanam oppresserit violenter JanStat* 1084] *SarnStat* 657.

Przen: *Bez naleźytych podstaw; tendencyjne* (11) : *LubPs* hh5; *KrowObr* 53v; *BibRadz* II 118b *marg*; Aprzeto baczyć to y łam moźeřł/ iź zle tych proroctw řydowie vżywáią/ y gwałtownie ich ku iákieię poćieřze řwey nákráćią. *CzechRozm* 117v; Gdyź teź y to/ ieřt iedyńym rumem y řprořnym

plugáftwem/ łowá Bożego gwałtownie náciągáć *CzechEp* 138, 35, 51, 309, 322; iż łobie Papież tytuły Páná Chrístułowe gwałtownie przywłázcza *NiemObr* 157; *WujNT* 614.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtownie chwycáć się., náciągáć (ciágnąć) (5), nakręcać (wykręcić) (2), odmieniać, przyoblec.

2. Silnie, mocno; bardzo; efficaciter, obnixe, vehementer Mącz (35) : Tedy nie pułzczeniem krwi pomagáć: ale dobrá purgácią máiá być wypędzony, á to nie zaraz gwałtownie, ale po kielokróć lekká purgácią *FalZioł* V 61v, V 65; *HistAl* H7, M6; A thákowe łrogości nád kościołem Bożym gwałtowniey łie okázáć máiły zá tych dzíłiefyżych lat/ niżli łie okázowály zá pirwłszego wieku. *LubPs* A4; *Leop* 2.Mach 12/23; *BibRadz* Is 10/34; *BielKron* 234v; *Mącz* 115b, 216c, 248b; A tego w. m. nie baczyłz/ że ich [białych głów] sílá íeft kámiennego łercá/ ktore zá łtátecznoácią łpodziwná/ gwałtowniey łie miłóści przeciwiá/ niż ktora w morzu łkálá nawálnym wełnąm. *GórnDworz* Bb5v; *RejPos* 135v; *ModrzBaz* 52 [2 r.]; *Oczko* 17v; *StryjKron* 135, 315; íednáć włzytko to nie íeft v mnie ták gwałtownie mocná rzeczą: żeby mié zmoc y z vmyłłu moiego zbić máiło *CzechEp* 9, 28; *KochPieś* 36; *GórnRozm* Bv; Dobrze łwe zámiełzkánié Gréciyéy nágródził/ Gdy przeciwników onéy ták gwałtownie łzkodził. *GórnTroas* 19, 7; *LatHar* 274.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtownie docierać, hamować, íść (2), mordować, okazać się, pochwyć, pocisnąć się, podnieść, poruszyć się, przeciwić, przepaść, rzucić (się) (2), szkodzić, uderzyć) upaść, wyciskać, wykrzyć, zwodnić, źreć; gwałtownie mocny, proszony.

Zwrot: »gwałtownie cirpieć« (2): Też íako tenże pan Íefus miał gwałtownie łmuthki cirpieć na łwiećie. *WróbŻołt* 117.

Szereg: »mocą, gwałtownie a krzepko« (1): Mocą chce łie íey wymknáć z zapáłków ták łrogich/ Dość nędzno vtrapiony węzeł páłców drogich/ Chcáć odpłeść od łwéy łzyie/ co płácz przyćíłnęły Wielką mocą gwałtownie/ á krzepko więły *GosłCast* 60.

W przen (2) : A ták tą łwoiá rzeczą nowá y łłowy nowymy łwymy/ íáko gliná dziwnie vmiełzáná fundáment prawdziwy w łłowie Bożym opíłány gwałtownie przywáliłi y przed ludźmi zákryłi *CzechEp* 232.

a. O zjawiskach przyrody (7) : *Leop* Is 28/2; Tedy wody gwałtownie [valdissime] łię zmocniły nád ziemiá *BibRadz* Gen 7/19, 4.Esdr 15/38, *Sap* 16/19; *BielKron* 179; íedno drzewo nád drugié buyniéy łye wyniešie: íáko ná nie gwałtowniéy wiátry łye pułzcziá/ Y ná pieczy íe więłfzéy niepogody máiá *PudłFr* 41; *WitosłLut* A3.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtownie puszczać się (puścić) (2), rozpalać się, zmocnić się; gwałtownie wylany, wzruszony, zatapiający.

3. Nagle, szybko (11) : *OpecŻyw* 140; á byli łnimi wełpołek ludzie łefni mężowie y niewiáłthy/ máiáć kóźdi łzełć rąk/ á ták wełpołek z wieprzmi ná ludzi gwałtownie biegłi *HistAl* H6v, F4; Kxiążęthá z Íłáchár byli z Deborá/ y łzli zá Báráchem/ kthory íákoby ná łzyie gwałtownie [in praeceps] do głébokości wydał łie niebełpiecnoáci *Leop Iudic* 5/15; [Tatarowie] boiáć łie Wołochow gwałtownie w wodę wieźdzáli/ potonęło ich kilká tyłięcy *BielKron* 407v; [Woda] záłála támty krámy dolney Niemieckiey ziemie/ ták gwałtownie/ że łie nikt niełpodziáł/ łkąd łmierć nagła ná ludzi y ná byđło przypádlá *StryjKron* 26; *NiemObr* 148; *WyprPl* A4v.

W przeciwstawieniu: »gwałtownie ... powoli« (1): A cokolwiek gwałtownie do przyrodzenia przypadnie/ y wzrok do oczu/ y słuch do wśzu/ nie może tak słufznego rozśładku dąć/ iáko gdy tho powoli y obaczono y rozważono będzie. *RejZwierc* 15.

W charakterystycznych połączeniach: gwałtownie biec, najeżdżać (wjeżdżać) (2), przypaść, spieszyć, upadać, wpuścić, wydać się, zalać; gwałtownie wypędzon.

Wyrażenie: »gwałtownie umierający« (1): Biothanatos – Naglie, gwałtownie vmieraiącij. *Calep* 130b.

Szereg: »prędko a gwałtownie« (1): áż przypádło Turkow 20000. ktore wiodł Biłágrocki Sędziak do Woyłká Węgierłkiego/ cí tho prędko á gwałtownie náieždźáli Węgry/ nie dáli łie im nigdzie vchyłić z Obozu/ tak iż Koni nie mogli przed nimi prześpiecznie nápoić *BielSpr* 56.

Synonimy: 1. *poniewolnie*; 2. *mocno, silnie, usiłownie*; 3. *nagle, prędko*.

AL